

УДК: 343. 365

*Терещенко А.І.,
Заслужений юрист України, доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпротетровського державного
університету внутрішніх справ*

*Титаренко О.О.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології Дніпротетровського
державного університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИХОВУВАННЯ ЗЛОЧИНУ (ст. 396 КК): деякі проблеми застосування та шляхи їх усунення

У кримінальному праві одним із важливих та складних інститутів залишається інститут співучасті. Виникнення і розвиток даного інституту обумовлено в першу чергу наявністю у структурі злочинності значної кількості групових злочинів (17-20%)*. Останнім часом надзвичайно високим цей показник залишається серед негвинділних злочинців. На сучасному етапі розвитку нашої держави є актуальним вдосконалення існуючих кримінально-правових заходів боротьби з груповою злочинністю. Питанням співучасті у кримінальному праві присвячені роботи таких вітчизняних та російських вчених як: М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, Л.С. Белогриць-Котляревського, Ф.Г. Бурчака, Л.Є. Владимірова, Н.О. Гурорової, М.Г. Іванова, О.Ф. Кістяківського, А.П. Козлова, М.Д. Сергієвського, В.В. Сташиса, М.С. Таганцева, В.Я. Талія, П.Ф. Тельнова, О.Н. Трайніна, М.Х. Хабібуліна та інших.

Однак, незважаючи на значну кількість праць, присвячених вичерпно питання інституту співучасті у злочинах, все ще існують проблеми, які відкривають простір для проведення наукових досліджень. В кримінальному праві поряд із співучастю приділяють увагу і питанням причетності до злочину. В більшості підручників з

кримінального права визначають причетність до злочину як дію чи бездіяльність, яка, хоча і пов'язана з вчиненням злочину, але не є співучастю в ньому [6, с. 216; 7, с. 181; 8, с. 221].

У науці кримінального права виділяють 4 основні види причетності до злочину: приховування злочину, придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом; попурання злочину та недонесення про злочин. У даній статті ми зосередимо увагу на деяких проблемних питаннях, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за приховування злочину (ст. 396 КК) [2].

Безпосередньо діями, пов'язані з приховуванням злочину, посягають на відносини у сфері попередження, своєчасного виявлення та розкриття злочинів. Тому закріплення цієї статті в КК є цілком обґрунтовано - максимально сприяти розслідуванню злочинів та здійсненню правосуддя шляхом усунення певних перепон.

Аналізуючи диспозицію даної статті, можна прийти до висновку, що законодавець вважає кримінально караними тільки діями, пов'язані з задалегідь необщи́ним приховуванням тяжких або особливо тяжких злочинів. Це в певній мірі повторює ст.186 КК (1960 р.) [5, с. 638-640].

* За даними Департаменту інформаційних технологій МВС України протягом 2003-2005 рр.

На відміну від ст. 186 (1960 р.) у ст. 396 (2001 р.) відповідальність встановлена не шляхом переліку злочинів, а через вказівку на ступень тяжкості злочинів. Крім того відсутня диференціація відповідальності залежно від виду злочину, який приховується. В той же час законодавець доповнив цю статтю винятковою нормою (ч. 2 ст. 396 КК). За розмірами покарання у виді позбавлення волі ст. 186 була більш тяжка (максимально до 5 р. п. в.), ніж ніжні діюча ст. 396 (до 3 р. п. в.). Але поряд з цим нова стаття, на нашу думку, має певні недоліки, які можуть заважати її ефективному застосуванню правоскоронними та судовими органами.

В КК України 1960 р. на відміну від КК 2001 р. у ст. 20 "Приховування" чітко була закріплена її дефініція. Так, під приховуванням розумілось:

- задалегідь необіцтне приховування злочинця (надання злочинцю укриття, одягу, транспортного засобу, документів);

- приховування знарядь та засобів вчинення злочину (полягає в як у знешкодженні, так і в приховуванні у схованці);

- приховування слідів злочину або предметів, здобутих злочинним шляхом (полягає в знешкодженні чи зміні слідів, які були залишені на місці вчинення злочину, а також у приховуванні та знешкодженні предметів та цінностей, які були вилучені при вчиненні злочину) [5, с. 78-79].

Подібні діяння дуже часто зазначаються у науково-практичних коментарях до ст. 396 КК України але законодавчо не визначені (не зазначені у диспозиції статті), що може призвести до неоднозначного розуміння або тлумачення цієї норми.

Слід зазначити, що перераховані вище діяння, пов'язані з приховуванням злочину, самі по собі можуть містити склад іншого злочину, що потребує самостійної кримінально-правової оцінки. На це звертається увагу в науково-практичних коментарях як до ст. 186 (КК 1960 р.), так і до ст. 396 (КК 2001 р.). Так, наприклад, якщо особа з метою приховування злочину вчиняє завідомо неправдиве повідомлення про вчинення

злочину (ст. 383 КК) або дає завідомо неправдиві показання (ст. 384 КК), незаконне зберігання зброї, то ці дії кваліфікуються тільки за відповідними статтями Особливої частини КК і додаткової кваліфікації не потребують за ст. 396 КК.

Але з даного приводу можуть виникнути деякі проблеми, якщо такі дії будуть вчинені членами сім'ї чи близькими родичами щодо особи, яка вчинила злочин. У ч. 2 ст. 396 КК встановлений імператив: не підлягає кримінальній відповідальності за задалегідь не обіцтне приховування злочину члени сім'ї* чи близькі родичі** особи, яка вчинила злочин, якщо який визначається законом. Так, наприклад, якщо члени сім'ї з метою приховування злочину, вчиненого іншим членом сім'ї, приховують та незаконно зберігають вогнепальну зброю (яка була знаряддям вчинення злочину), наркотичні засоби (як предмет, який було викрадено), зробили підроблений паспорт, то на підставі ч. 2 ст. 396 КК вони не підлягають кримінальній відповідальності, що фактично свідчить про неможливість притягнення таких осіб за злочини, відповідальність за які передбачена стст. 263, 309, 358 КК тощо.

З цього випливає, що фактично законодавець легалізує вчинення деяких злочинів такою категорією осіб, як члени сім'ї та близькі родичі, що, на нашу думку, є неприпустимим, порушує принципи застосування закону про кримінальну відповідальність та сприяє збільшенню латентної злочинності.

Подібна ситуація спостерігається і в КК Російської Федерації, а саме при застосуванні ст. 316 "Укривательство преступлений", в якій є також прийітка, що за змістом збігається з ч. 2 ст. 396 КК України [9, с. 796-797].

Навпаки, у КК Білорусії законодавець взагалі не передбачає норми, яка б за приховування злочину звільнила від відповідальності близьких родичів та членів сім'ї особи, яка вчинила злочин. Але поряд з цим чітко у кримінально-правовій нормі закріплюються форми "приховування злочину", що є цілком правильним і це можна було б врахувати, як позитивний досвід для вдосконалення ст. 396 КК України***.

* Відповідно до ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України до таких членів відносять ся особи, які стійно проживають, пов'язані стійкими побутом, мають взаємні права та обов'язки [4].

** Відповідно до п. 11 ст. 32 КСР України до близьких родичів відносять ся: батьки, дружина, діти і рідні брати і сестри, дід, баба, впрли [3, с. 22].

*** Форми приховування злочину до ст. 396 КК тільки розкривають ся та тлумачат ся в різних обсягах у науково-практичних коментарях до КК України, що є не припустимим.

Так, у ч 1 ст 405 "Приховування злочину" КК Республіки Білорусії встановлена відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування особи, яка вчинила тяжкий злочин або знарядь та засобів вчинення злочину, слідів злочину або предметів, здобуток злочинним шляхом. У ч.2 цієї статті встановлена відповідальність за ці самі дії, але щодо особливо тяжкого злочину, що є цілком логічним та відповідає диференційному підходу щодо притягнення до кримінальної відповідальності та призначення покарання в залежності від ступеня тяжкості вчиненого злочину [10, с. 425].

У зв'язку з євроінтеграційними процесам, в яких активну участь приймає і Україна, буде доцільним з даного питання використати компаративістський підхід та навести певні приклади з кримінального законодавства європейських країн.

Наприклад, у ст. 305 КК Швейцарії "Приховування" встановлена відповідальність за те, що особою(-ами) приховується та особа, яка вчинила злочин як на території Швейцарії, так і на території інших держав* [11, с. 267]. Але стосовно приховування особи, яка вчинила злочин і є її близькими родичами швейцарський законодавець встановив виключення. Так, відповідно до ч 3 ст. 305 КК Швейцарії зазначено: "якщо особа знаходиться в такій близькій відносині з особою, що її приховує, та поведінка останнього по відношенню до нього є пробачливою, то суддя може відмовитись від покарання".

Фактично аналіз цієї норми свідчить про те, що законодавець у Швейцарії встановив кримінальну відповідальність за приховування злочинця (курсів наш) і суд може звільнити від покарання близьких родичів щодо таких дій. На відміну від ст. 396 КК України, це право суду, а не обов'язок. Що ж до інших дій то логічно з даної норми випливає, що такі близькі родичі (близькі особи) повинні нести кримінальне покарання.

З даного приводу є цікавою позиція і польських законодавців. Так, із ст. 239 КК Польщі вбачається, що у §2 чітко зазначено, що не підлягає

покаранню винної, якій приховує саме близьку йому особу, а у §3 є уточнення, що суд може суттєво пом'якшити покарання та відмовитись від його призначення, якщо винної надає допомогу близькій йому особі або діє через побоювання перед кримінальною відповідальністю, що погрозувала йому або найближчим йому особам (курсів наш). Останнє положення може включати в себе і такі дії, як приховування слідів злочину, знарядь та засобів вчинення злочину [12, с. 168-169].

Відповідно до КК Франції, а саме ст 434-6 передбачено відповідальність за приховування злочинця шляхом надання житла, сховища, грошової допомоги, засобів до існування або інших засобів для його ухилення від розшуку та затримання. Але також встановлено виключення щодо розповсюдження цієї норми на близьких родичів. Тобто знову робиться акцент на не притягнення до кримінальної відповідальності окремих осіб тільки за приховування злочинця [13, с. 241-412].

В КК Федеративної Республіки Німеччини, у § 258 встановлена відповідальність за "перешкоджання покаранню", відповідно до якої родичі особи, яка вчинила злочин не притягуються до відповідальності за дії, які перешкоджають тому, щоб ця особа була піддана покаранню [14, с. 405-406]. Але поряд з цим німецький законодавець не конкретизує коло діянь, які пов'язані з перешкоджанням покаранню.

Враховуючи все вище сказане, вважаємо доцільним внести певні зміни до ст. 396 КК України та внаслідок її у наступній редакції:

"ч.1 Заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину -

карається (залимається без змін).

ч.2 Не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, якщо визначається законом, якщо вчинені ними діяння не містять складу іншого злочину.

* ч. 1 Кто укрывает кого-либо от уголовного преследования, исполнения в отношении него наказания или исполнения мер, предусмотренной ст.ст. 42-44 (интернирование "привлеченных" преступников, мер, применяемых к душевно больным лечение лиц, злоупотребляющих спиртными напитками и наркотическими веществами) и ст. 100bis (направление в воспитательно-трудовое учреждение).

ч.2 Таким же образом наказуется тот, кто, хотя и само уголовное преследование за границей или от исполнения в отношении него лишения свободы или мер за границей.

Примітка. Присховування злочину проявляється у заздальгідь не обіцяному приховуванні особи, яка вчинила злочин, знарядь, засобів слідів вчення цих злочинів, або предметів здобутих злочинним шляхом".

В даному випадку допремуються норми ст 63 Конституції України, ст. 69-1 КПК України (що близьких родичів та членів сімї, які можуть бути свідками), відповідно до яких особа не несе відповідальності за відмову давати показання щодо себе, членів сімї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [1; 3]. Наприклад, виходячи з вищезазначених норм, таких осіб, на відміну від інших, не можна притягнути до кримінальної відповідальності за ч.2 ст. 385 КК "Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання повладених на них обов'язків", за ст. 396 КК, наприклад, за приховування особи, яка вчинила злочин (надання житла, транспортного засобу іншого сковища), приховування предметів злочину, якщо в подальшому факт їх зберігання не утворює самостійний склад злочину.

Наприкінці зазначимо, що внесення відповідних змін до ст. 396 КК України відповідно до Конституції України не буде обмежувати права громадян і в подальшому буде тільки сприяти як зменшенню перелон, що уповільнюють розкриття злочинів, ускладнюють виявлення та затримання осіб, які вчинили злочини, своєчасному виявленню та поверненню потерпілим викраденого майна, так і зменшенню рівня латентних злочинів, що відповідає пріоритетним напрямкам здійснення кримінально-правової політики нашої держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України. - К.: Українська Правнична Фундація. - 1996. - 64 с.
2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.В. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - К.: Кошери "Видавничий дім "Ін Юре", 2003. - 1196 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. - К.: Атака, 2001. - 208 с.
4. Сімейний кодекс України: Офіц. видання. - К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2002. - 176 с.

5. Уголовный кодекс Украинской ССР: Науч.-практ. ком. / Н.Ф. Антонов, М.И. Бажанов, Ф.Г. Бурбак и др. - К.: Политиздат Украины, 1987. - 880 с.
6. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. - 416 с.
7. Матішевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студ. юрид. вузів і фак. - К.: А.С.К., 2001. - 352 с.
8. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищ. навч. закладів. - К.: Атака, 2004. - 488 с.
9. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. докт. юрид. наук, Председателя Верховного Суда РФ В.М. Лебедева. - М.: Норма, 2005. - 912 с.
10. Уголовный кодекс Республики Беларусь / Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года, Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года / Предисловие проф. В.В. Волженкина. - СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001. - 474 с.
11. Уголовный кодекс Швейцарии / Научное редактирование, предисловие и перевод с немецкого канд. юрид. наук А.В. Серебрянниковой - СПб: Издательство "Юридический центр Пресс", 2002 - 350 с.
12. Уголовный кодекс Республики Польша / Науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашин, доктор юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецова и др. - СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001. - 234 с.
13. Уголовный кодекс Франции / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой; перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. - СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2002. - 650 с.
14. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / Науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, Д.А. Шестакова; предисловие доктора права Г.-Г. Йеншга; перевод с немецкого Н.С. Рачковой. - СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2003. - 524 с.